

Lapsi unohtui

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) julkaisi vuoden vaihteessa oppaan lapsen olosuhteiden selvittämiseen vanhempien erotessa (1). Yksien kansien välissä käsitellään nyt samoja teemoja kuin kahdessa THL:n edeltäjän Stakesin oppaassa (2, 3).

Tärkeä edistysaskel aiempiin oppaisiin verrattuna on, että vieraannuttaminen nimetään ja todetaan henkisen väkivallan muodoksi. Muuten aiheen käsittelyssä ei ole edetty yhtä lailla. Arvio ni painottuu henkisen väkivallan ja vieraannuttamisen näkökulmiin jaksossa 4.4 ”Väkivallan ja muiden haitallisten kokemusten huomioiminen selvityksessä”.

Oppaassa vieraannuttaminen määritellään lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteen sabotoinniksi. Perään todetaan käsitteen olevan epätarkka ja osin kiistanalainen ja että sitä voidaan käyttää perusteettomasti. Oppaan määritelmä on todellakin epätarkka. Jos vanhempi on vaaraksi lapselle, lasta tulee suojella häneltä, eikä vanhemmuusajan rajoittamisessa ole kyse vieraannuttamisesta! Oppaan varoitukset käsitteen kiistanalaisuudesta ja perusteettomasta käytöstä ihmetyttävät. Miksei samanlaisia varoituksia nostettu esiin fyysisen väkivallan yhteydessä? Fyysisen väkivallan kuten raiskauksen määrittely on kiistanalaista, ja siitä voidaan syyttää perusteettomasti. Lukijaa saattaa myös pohdituttaa, mitkä kaikki oppaassa sivutut käsitteet on määritelty tarkasti ja yleisesti hyväksytysti.

Vieraannuttaminen voidaan määritellä yhdellä virkkeellä: Vieraannuttamisella pyritään heikentämään lapsen ja vanhemman myönteistä suhdetta ja aikaansaamaan lapselle kielteisiä ajatuksia vanhemmastaan ilman objektiivisesti hyväksyttävää syytä. Lopputulos voi olla vieraantuminen, jolloin lapsi kääntyy vieraannuttamisen kohdevanhempaa vastaan, lopettaa yhteydenpidon häneen ja vieraannuttava vanhempi saa ylivoimallan lapsen. Joskus määritelmään sisällytetään myös tilanteet, joissa vanhemman ja lapsen suhteen muodostuminen estetään alunalkaenkin ilman hyväksyttävää syytä.

Vieraannuttamisen määrittelyssä lapsi on keskiössä. Oppaassa (s. 41) fokus on vanhemmassa: ”Mikäli *toista vanhempaa vahingoittavaa* vieraannuttamistyyppistä käyttäytymistä on havaittavissa tai toinen vanhempi tuo esiin, että tällaista häneen kohdentuu, tulisi aina kysyä tältä vanhemmalta – – mitä tällä tarkoitetaan.” (Kursivointi lisätty.) Lapsi unohtui.

On hyvä, että vieraannuttaminen todetaan vanhempaan kohdistuvaksi henkiseksi väkivallaksi. Lapsen sivuuttaminen henkisen väkivallan uhrina vieraannuttamisessa kuitenkin hämmästyttää, sillä laki asettaa lapsen edun etusijalle huoltoriidoissa. Vieraannuttaminen on äärimmäistä henkistä väkivaltaa lasta kohtaan. Lastenpsykiatrian dosentti Jari Sinkkonen kuvaa vieraannuttamisen lapsen massiiviseksi emotionaaliseksi kaltoinkohteluksi (4). Vieraannuttamisen syvästä vahingollisuudesta lapsille on paljon kansainvälistä tutkimusta (esim. (5)). Oppaassa ei silti sanallakaan kerrota, mitä vieraannuttamisesta seuraa lapsille. Vieraannuttamisen vahingollisuus lapselle ei liene selvää kaikille. Lapsen näkökulman muistaminen olisi siksi ollut erityisen tärkeää.

Kun painotus on vanhemmassa, olisi ollut luontevaa tuoda esiin huoltokiusaaminen nimenomaan erovanhempaan kohdistuvana henkisenä väkivaltana. Huoltokiusaaminen on toisen vanhemman alistamista ja vanhemmuuden mitätöimistä erotilanteessa. Valta-asemassa oleva huoltokiusaaja voi kieltäytyä asioiden sopimisesta, sivuuttaa toisen vanhemman lasta koskevassa päätöksenteossa, mustamaalata hänen vanhemmuuttaan eri tahoille ja monin tavoin osoittaa toiselle vanhemmalle hänen vanhemmuutensa vähempiarvoisuutta.

Oppaan esipuheen mukaan tarkoitus ”on ehdottaa työvälineitä ja antaa konkreettista tukea selvitystyön eri vaiheisiin”. Myöskään tässä suhteessa opas ei tyydytä. Esitetyt ohjeet ovat itsestään selviä tai ympäripyöreitä. Aiemmassa oppaassa (2) todettiin eksplisiittisesti, että väkivaltaepäilyt tai -syytökset voivat olla aiheettomia

ja johtua huoltoriidasta ja esitettiin hyvin konkreettisia selvitysmalleja. Oppaassa päädyttiin laskemaan todennäköisyyksiä, onko lasta käytetty seksuaalisesti hyväksi. Tulema oli, että riski väärästä päätelmästä, että hyväksikäyttöä on ollut, on suurempi kuin riski väärästä päätelmästä, että hyväksikäyttöä ei ole ollut. (Mt. 5, 53, 64, 77, 169–171.)

Vertailu edellä on ehkä epäreilu, koska kahta aiempaa opasta peilataan yhteen uuteen. Selvää kuitenkin on, että uuden oppaan ohjeet vieraannuttamisen selvittämiseen ovat laihoja. Kirjallisuus tarjoaisi konkreettisia tutkittuja menettelyjä. Niitä voi epäilemättä edelleen kehittää, mutta oppaan olisi odottanut vähintään viittaavan mahdollisuuteen soveltaa niitä. Nyt vieraannuttamisen selvittäminen jää pitkälti sosiaalityöntekijöiden oman arviointikyvyn varaan.

Oppaassa osoitetaan THL:n vakavan parisuhdeväkivallan MARAK-riskinarviointilomake. Vastaava lomake tarvittaisiin avuksi vieraannuttamisen – ja itse asiassa myös huoltokiusaamisen – tunnistamiseen. Tällaisen lomakkeen voi ajatella olevan jopa tarpeellisempi kuin MARAK-lomake, koska laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta painottaa 1. pykälässä, että huollon tulee turvata lapsen myönteiset ja läheiset ihmissuhteet. Vieraannuttamisessa pyritään rikkoamaan lapsen läheinen ja myönteinen suhde toiseen vanhempaan ja usein myös hänen sukuunsa.

On erinomaista, että sosiaalialan ammattilaisille on julkaistu opas, jossa eksplisiittisesti kerrotaan vieraannuttamisen mahdollisuudesta. Lopuksi kysyn, miksi vasta nyt. Suomalaisen lastenpsykiatrian uranuurtajat Terttu Arajärvi ja

Maija-Liisa Koski (1986) kirjoittivat vieraannuttamisen – sanaa vielä käyttämättä – uhasta lasten mielenterveydelle jo yli kolmekymmentäviisi vuotta sitten kirjassaan *Lapset ja avioero*. (Mt. 25–26, 45–47, 67–69, 77, 88–90, 142.) Muistokirjoituksessa 19.12.1993 Helsingin Sanomissa kuvattiin Kosken näkökulmaa lastenpsykiatrina: Koski ”halusi puolustaa lasta tilanteissa, joissa tämä yleensä helposti jää aikuisten varjoon.” Varjo on pitkä.

LÄHTEET

- (1) October M, Tervo J. (toim.). *Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi – Asiantuntijaryhmän suositus*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Ohjaus 2/2021; 2021.
- (2) Taskinen S. (toim.). *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen – Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle*. Oppaita 55; 2003.
- (3) Taskinen S. *Lapsen etu erotilanteessa*. Opas sosiaalitoimelle. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. Oppaita 46; 2001.
- (4) Sinkkonen J. *Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset*. *Duodecim*; 2018;134, 465–470.
- (5) Harman JJ, Matthewson ML, Baker AJL. *Losses Experienced by Children Alienated from a Parent*. *Current Opinion in Psychology* 2022;43, 7–12.
- (6) Arajärvi T, Koski M-L. *Lapset ja avioero*. Helsinki: Tammi; 1986.

PEKKA PERE, DPhil
yliopisto-opettaja
Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Tampereen yliopisto